

Світлана Ничкало,
мистецтвознавець,
науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН
України

Микола Стороженко, Олександр Івахненко, Іван Марчук.

Художники – лауреати Національної премії імені Тараса Шевченка

Тарас Григорович Шевченко – це та постать в нашій історії, з якою ніхто не може зрівнятися силою духовного впливу на весь український народ. Тому закономірно і справедливо, що найвища творча відзнака держави носить його ім'я. Національна премія України імені Тараса Шевченка була запроваджена в 1961 році, коли вшановували століття смерті Кобзаря. Її першими лауреатами стали видатні діячі культури: письменник Олесь Гончар, поет Павло Тичина, композитор Платон Майборода. З того часу щороку кращі представники творчих професій поповнювали лави шевченківських лауреатів. Серед них – імена ушанованих художників Івана Марчука, Олександра Івахненка, Миколи Стороженка. Три різні художники, три творчі долі, не схожі одна на одну. Три потужні особистості, що збагатили вітчизняну і світову культуру. Їх об'єднує високий рівень майстерності, щирість, непідробна духовність, любов до України і любов до Шевченка.

Народний художник України, дійсний член Національної академії мистецтв України **Микола Андрійович Стороженко** народився 24 вересня 1928 року в селі В'язове Конотопського району Сумської області. Навчався в Одеському художньому училищі і Київському художньому інституті. Його викладачами на факультеті живопису були визначні українські майстри С. Григор'єв, М. Шаронов, Т. Яблонська. Після закінчення інституту в 1956 р. Микола Стороженко став на шлях творчого подвигництва, яким йде і донині. Працює в галузі графіки, станкового і монументально-декоративного живопису, передає знання і досвід молодому поколінню художників.

Великої пошани заслуговує праця Миколи Стороженка на ниві національної художньої освіти. З 1973 року він перебуває на педагогічній роботі в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури, з 1989 – професор кафедри живопису і композиції, а в 1993 році організував і очолив унікальну навчально-творчу майстерню живопису і храмової культури, вперше в історії створену в світському вузі.

Слід зазначити, що М. Стороженко належить до числа найвидатніших українських майстрів монументального мистецтва. Саме це мистецтво відкривало художникові можливості для втілення величних ідей, увічнення видатних постатей вітчизняної і світової культури. Він вивчав і

вдосконалював традиційні монументальні техніки: мозаїку, фресковий розпис. Винайдена ним техніка гарячої та холодної енкаустики застосована у монументальних композиціях, що прикрасили стіни Інституту теоретичної фізики АН УРСР (1958-1974) та Інституту фізики АН УРСР (1978-1989). Апофеозом монументального живопису Стороженка і, без перебільшення, справжнім творчим подвигом можна вважати виконання у 1998-2000 роках розпису церкви Миколи Притиска у Києві на Подолі, центром якого є велична композиція «Пантократор-Вседержитель» в куполі храму.

Не менш важливий внесок Миколи Стороженка у розвиток мистецтва книги. Він ілюстрував та оформив понад 40 видань, серед яких чільне місце займають твори класиків української літератури. Саме за ілюстрації до книг «Фата Моргана», «Іванко та Чугайстер» М. Коцюбинського, «Сонети» І. Франка, «Серед степів. День на пастівнику» Панаса Мирного, «Болгарські народні казки», «Українські народні казки» у 1988 році він був удостоєний Національної премії ім. Т. Шевченка.

Творчість самого Шевченка була для художника і джерелом натхнення, і об'єктом вивчення, і могутнім рушієм для пошуків духовного тлумачення його ідей і образів. Мабуть, Стороженко просто не міг не створити власну образотворчу версію поезій Шевченка. В результаті, в 2004 році у видавництві «Дніпро» побачило світ перше видання Кобзаря з ілюстраціями Миколи Стороженка. Вони вражають емоційною напругою і потребують від глядача такої ж напруженої духовної роботи для їх сприйняття і розуміння. Стиль ілюстрацій – дивовижний витвір авторської фантазії, зітканий в цілісне художнє явище з елементів бароко, маньєризму, символізму. Передмова, написана самим Стороженком до цього видання, а також авторські есе-анотації до кожної із 40 ілюстрацій засвідчили універсальність таланту майстра, якому підвладна і царина художнього слова.

Не залишався поза увагою майстра і станковий живопис. Ним написано чимало глибоких, вдумливих, стилістично виразних творів. Остання картина мистця, яка вразила культурну громадськість України - грандіозне полотно «Передчуття Голгофи». Це єдиний твір, що експонувався на виставці з нагоди 85-літнього ювілею художника у жовтні 2013 року. Він постав як результат багаторічної праці над осягненням містичних таємниць євангельської історії, жертвності і спокути в духовному призначенні людства.

Подвижницька творча і педагогічна діяльність Миколи Андрійовича Стороженка відзначена численними нагородами, як вітчизняними, так і зарубіжними, а його біографія занесена до міжнародного довідника видатних людей ХХ століття «Життя славетних».

Олександр Іванович Івахненко – член-кореспондент Академії мистецтв України, заслужений художник України - уродженець Чернігівщини. Мальовниче село Манжосівка Прилуцького району, де він народився 16 жовтня 1949 року, з дитячих років плекало в його душі відчуття

краси й особливу генетичну спорідненість з рідною землею, її історією, народною культурою, які й до цього часу живлять творчість мистця.

Професійну освіту здобував у 1968-1975 рр. в Київському державному художньому інституті (нині – Національна Академія мистецтв України). Одним з його викладачів був уславлений український графік Василь Касіян. Дипломна робота – серія офортів до поеми О. Довженка «Зачарована Десна» (1975 р.) - засвідчила його талант як тонкого і вдумливого інтерпретатора літературних образів. Відтоді графіка, зокрема книжкова, стала провідним напрямом творчості для Олександра Івахненка, хоча в його доробку є твори і монументального, і станкового живопису.

У 1976-1979 рр. Івахненко – аспірант творчих майстерень Академії мистецтв СРСР, де його наставником був ще один видатний український майстер графіки – Михайло Дерегус. У той час молодий мистець започаткував власну шевченкіану ілюстраціями до книги В. Скомаровського «Тарасові шляхи». Під «знаком Шевченка» пройшло наступне десятиліття життя художника. Один за одним з'являлися ілюстровані й оформлені ним художні видання поезій Кобзаря: «Садок вишневий коло хати» (1982), «Поеми» (1984), «Поезії» (1988).

Саме за кольорові ілюстрації до двотомника «Поезії» (видавництво «Веселка»), що побачив світ у дні святкування 175-річчя з дня народження великого сина України він став лауреатом Національної премії України ім. Т. Шевченка 1989 року в галузі образотворчого мистецтва. Це видання належить до кращих зразків українського книжкового мистецтва; на республіканському конкурсі «Мистецтво книги – 88» воно було відзначене найвищою нагородою. Вступна стаття до нього - «Безсмертний своїм народом» - написана поетом Борисом Олійником.

І в подальші роки творчість Івахненка спрямовувалась любов'ю і шаною до Кобзаря. Від книжкової ілюстрації вона поширилася на монументальне мистецтво. В результаті грандіозної праці художника на стінах музею Тараса Шевченка в Каневі на Чернечій горі постали монументальні розписи на теми з життя і творчості українського генія: «Жнивна пора», «Ранок», «Криниця», «Дума», «Марина», «Пісня». Станковий живопис Івахненка: «На Івана Купала» (1994), «Дніпрове диво» (1998), «Козачки» (1999), «Татарське зілля» (2002) та ін. свідчить про відданість національній темі в її історичному, фольклорному, поетичному проявах.

На становлення індивідуального стилю художника вплинули традиції української народної картини, іконопису, декоративного мистецтва, естетичні засади школи Михайла Бойчука, а також зображувальна стилістика європейського ренесансу. В пошуках візуальних форм та образів для втілення своїх творчих ідей він працював над вдосконаленням художніх засобів, збагачуючи професійний мистецький «арсенал». Особливо слід відзначити внесок Івахненка у розвиток такої складної графічної техніки як кольорова ліногравюра, що набула поширення в українському образотворчому мистецтві другої половини ХХ ст.

О. Івахненко належить до тієї плеяди художників, які підняли українське образотворче мистецтво на найвищий світовий рівень, в чіх творах національні традиції органічно поєдналися із сучасним принципом свободи творчого самовираження на основі істинного дару, глибокої внутрішньої культури і високої професійної майстерності.

Іван Степанович Марчук – художник, якого давно визнали «живим класиком» українського мистецтва. Він народився 12 травня 1936 року в селі Москалівка на Тернопільщині, в незаможній родині. Зате з раннього дитинства поруч з ним було духовне багатство української народної культури, яке й спрямувало хлопця на мистецький шлях. Професійну освіту він здобував у Львові, спочатку в училищі, потім – в Інституті прикладного і декоративного мистецтва. Саме там, у Львові, в культурному середовищі найвищого гатунку формувалися високі професійні якості, відбувалося духовне становлення мистця з неповторною творчою індивідуальністю.

У 1965 р. молодий художник переїхав до Києва, де працював в Інституті надтвердих матеріалів, а згодом – у Комбінаті монументально-декоративного мистецтва. Найвагоміший доробок І. Марчука раннього періоду творчості здійснено саме в монументально-декоративній царині: це керамічні панно «Ярослав Мудрий» і «До далеких планет» в Інституті теоретичної фізики. Вже тоді про нього заговорили як про неординарного художника з власною позицією, що не вписувалася в канони так званого «принципу соціалістичного реалізму».

Конфронтація з панівною ідеологією спричинила значні труднощі в житті Івана Марчука. Його відверто не переслідували, але й не популяризували, довго не приймали до Спілки художників, твори не експонували в офіційних галереях. Всупереч цьому слава про нього поширювалася в колах української інтелігенції; він став відомим задовго до офіційного визнання владою. На батьківщині перша «легальна» виставка творів художника відбулася в Національному художньому музеї лише у 1990 році. Тоді ж йому було присвоєно звання заслуженого художника України.

У 1989 р. Іван Марчук виїхав з України. Він подорожував по світу, проживав в Австралії, Канаді, і, найдовше, в США, у Нью-Йорку. В багатьох країнах відбулися його виставки, і всюди – з величезним успіхом. У 2001 році художник повернувся до Києва, де донині проживає й продовжує плідно працювати на славу української культури. З 2002 року він - народний художник України. Іван Марчук – найбільш титулований український мистець не лише на батьківщині, але й поза її межами. У 2006 році Міжнародна академія сучасного мистецтва в Римі прийняла його до «Золотої гільдії» художників і обрала почесним членом наукової ради Академії, а у 2007 році він став єдиним поки-що українцем, включеним до списку ста геніїв сучасності.

Величезний за обсягом і надзвичайно різноманітний мистецький доробок Марчука охоплює різні жанри: портрет, пейзаж, нартюрморт. У ньому присутні ознаки різних стилів і напрямів: гіперреалізму,

імпресіонізму, експресіонізму, сюрреалізму. Художник використовує як фігуративний, так і абстрактний творчі методи. Він виробив власну творчу манеру, названу ним самим «польонтанізм» (термін походить від вживаного в його рідному селі слова «пльонтати» - заплутувати). Характерна особливість Івана Марчука – об'єднання картин у великі цикли, кожен з яких має свою ідею, стиль і назву: «Цвітіння», «Загублена музика», «Біла планета», «Голос моєї душі» та інші. У них він постає водночас як лірик, трагік, поет і філософ. Недаремно Дмитро Павличко свого часу назвав художника «поетом філософських метафор».

У 1997 р. за цикли «Голос моєї душі» і «Шевченкіана» Іван Марчук удостоївся Державної премії імені Т. Шевченка. Його «Шевченкіана», яка складається з 42 картин, відрізняється від усього, що було створено раніше в мистецтві на теми шевченкових поезій. У цих картиних-ілюстраціях відсутні описовість і сентиментальність, натомість доведені до краю експресіоністична напруга і драматизм. Саме такі мотиви творів геніального виразника української душі виявилися суголосними відчуттям художника. А в 1994 р. у київському видавництві «Дніпро» було видано Кобзар з ілюстраціями Марчука. Він гідно доповнив галерею видань великої книги нашого народу, ілюстрованих видатними художниками України.